

ДОМОВЕТЕ НА ИЗКУСТВОТА

1920 – 1944 г.

София Василева

Характерно явление в организацията на българския културен живот в годините след Първата световна война е стремежът към създаване на общи сдружения на творци от различни области на изкуството¹. Следвоенните реалности изправят българските правителства пред трудноразрешими обществено-политически проблеми, пропаднало въпреки хилядите жертви национално обединение и необходимост от бъдеща ревизия на Ньойския мирен договор. Първоначално обаче, поради нестабилното положение на страната, официалната държавна политика не е в състояние успешно да разрешава тези въпроси и открито да отстоява националните интереси. В известна степен, в началото на 20-те години на ХХ век и през цялото първо следвоенно десетилетие, функциите за съхраняването и претворяването в изкуството на националните концепции, ценности и идеали се поемат от културно-просветните и професионални организации на интелегенцията.

Обединителните процеси сред артистичните и интелектуални среди се поддържат и стимулират от провежданата в началото на 20-те години активна държавна културна политика. Положението на България на победена държава, обременена с репарации и ограничителни клаузи, крахът на традиционните политически партии, влиянието на следвоенните световни и европейски тенденции за преоценка на ценностите, за търсене и утвърждаване на нови общочовешки ценности и ориентири, са едни от основните причини управляващите правителства да се стремят да получат опора и подкрепа в интелегенцията и нейните организации. Необходимостта от възста-

новяване на националното самочувствие, от съхранение на силно наранените по време на войните национални идеали, придава на образователната и културната държавна политика силни обществени и възпитателни функции. Важната и отговорна мисия за тяхното реализиране, за популяризиране чрез средствата на училищното обучение и възпитание, печата, театъра, киното, музиката и изобразителното изкуство се възлага на интелегенцията. В първите следвоенни години, определено влияние върху тези приоритети на държавната културна политика оказва и традиционната идеология на управляващата партия БЗНС, в основата на която стоят просветата, образованието и самообразованието, националните традиции и нравствени добродетели, семейното и училищното възпитание, професионалните съсловия².

Непосредствено след Първата световна война, МНП поставя началото на мащабни и последователни инициативи за привличане на възможно по-широки кръгове от българската интелегенция към държавната просветна и културна политика. Организирано се чествания на юбилеи на известни, с висок обществен престиж личности като Ив. Шишманов, Ив. Вазов, Ст. Бобчев. Отбелязват се и годишнините от основаването на Народния театър и Художествената академия. По повод тези юбилеи, а също и по-случай празника на Св. Св. Кирил и Методий и на обявения за официален празник Ден на народните будители, с престижни държавни отличия са наградени около 1500 писатели, композитори, художници, артисти, книгоиздатели, университетски преподаватели, директори на училища, училищни инспектори, журналисти.

Повече от 3000 учители от цялата страна са почетени с държавни награди. Списъците с имената на наградените се публикуват в официалния орган на МНП – сп. „Училищен преглед“³. Присъединяването на България към ревизираната Бернска конвенция за покровителство на литературата и художествените произведения е съпътствано с приемането на специален Закон за поощрение на родната литература и изкуство⁴, чрез който се регламентира учредяването на фондове за финансиране на науката, литературата и изкуството.

Законодателните и обществените инициативи на държавната културна политика подпомагат засилващите се обединителни процеси сред интелигенцията. Едни от най-активните културно-просветни и професионални организации, с дълготрайно присъствие в българския културен живот в периода след Първата световна война – до 9-и септември 1944 г., са Домовете на изкуствата. Първоначално те се основават в София, Пловдив и Варна, а след това и в Стара Загора, Русе, Шумен, Бургас, Велико Търново, Видин. Чрез тях успешно се реализира идеята за обединение на изявени творци от различни области на изкуството – писатели, художници, журналисти, учени. Модернизацията на следвоенното общество, стремежът към съизмеримост с европейските стандарти обуславя и една от основните задачи на Домовете на изкуствата – да съдействат за изграждането на подходяща материална база за българската култура – сгради със зали за художествени изложби, за театър, концерти, сказки, клубни салони и работни кабинети. Именно това е едно от големите предимства на Домовете на изкуствата и за дълго време ги превръща в огнища на културния живот в най-големите културни центрове на България.

Домът на изкуствата в София е основан през 1920 г. Дългият списък на неговите учредители всъщност представлява един именник на таланти и обществено активни артисти, писатели и художници: Александър Балабанов, Сашо Попов, Добри Немиров, Трифон Кунев, Стилиян Чилингиров, Георги Стаматов, Христо Борина, Петър Морозов, Димитър Гюдженев, Никола Кожухаров, Сирак Скитник, Александър Миленков и др. За пръв председател на дома е избран Стефан Киров, а за подпредседател Елин Пелин. Сред първите записани редовни членове са 32-а артисти от Народния театър, между които – Сава Огнянов, Кръстьо Сарафов, Адриана Будевска,

Елена Снежина, Стоян Кожухаров и др.; писателите – Иван Вазов, Стоян Михайловски, проф. Иван Шишманов, Антон Страшимиров, Михаил Арнаудов, Цанко Церковски, Йордан Йовков, Михаил Кремен, Григор Чешмеджиев и др. Внушително е и представителството на художниците – 34 души, между които – Иван Мърквичка, Жеко Спиридонов, Борис Денев, Александър Божинов, Антон Митов, Никола Маринов, Александър Мутафов, Иван Лазаров, Георги Евстатиев, Владимир Димитров – Майстора, Михаил Лютов, Симеон Велков, Борис Митов, Константин Щъркелов, Харалампи Тачев, Ел. Консулова-Вазова, Борис Михайлов, Невена Кожухарова, Георги Машев, Елена Карамихайлова, Райко Алексиев, Пандо Киселинчев, Христо Каварналиев, Александър Андреев⁵.

Една от основните цели на софийския Дом на изкуствата е неговите членове „да действат с общи сили за напредъка на българската книжнина, живопис, музика и сценични изкуства и за създаване на интерес към тях в чужбина“⁶. Като чл. I, т. 4 в устава на Дома на изкуствата е отбелязано: „да се издигне в столицата Дом на изкуствата – монументална сграда със зали за художествени изложби, за театър, концерти, сказки, кабинети за работа, салони за клуб и др.“⁷. За тези цели Домът събира средства и купува голяма къща на ъгъла на улиците „Раковски“ и „Граф Игнатиев“⁸.

През 1923 г. подобни обединителни процеси, с цел съгласуване на дейността в различните културни сфери, стимулиране на меценатството и създаване на траен интерес у публиката към изкуствата се наблюдават и в Пловдив. През лятото на 1923 г., група от творци, интелектуалци и общественици взема решение за създаването на „Дом на изкуствата и печата“⁹. Между основателите са почти всички изявени представители на пловдивските артистични среди: композиторите Ангел Букорещчиев и Христо Манолов, оперният певец Събчо Събев, музикантите Антон Тайнер, д-р Павел Недков, Спас Софялиев, Антон Цариградски, Аглая Барзова, Гидали Гидалиев, Филип Славов, Миню Кацаров, журналистите Васил Павурджиев, д-р Александър Пеев, художниците Цанко Лавренов, Христо Станчев, Симеон Велков и др. За председател на Дома на изкуствата е избран Николай Райнов, по това време главен библиотекар на Народната библиотека в Пловдив, подпредседател е Петър Кираджиев, един от основателите на Плов-

дивското музикално училище и на Пловдивската общинска опера¹⁰. През 1929 г. Пловдивската община започва да строи сграда за Дома на изкуствата в подножието на Сахат тепе. Основните средства за нея в размер на 160 000 крони са получени от Чехия. Главни инициатори за събиране на парите са съпругата на известния чешки художник Алфонс Муха и главния редактор на чешкия вестник „Народни листи“ Владимир Сис¹¹. Благодарение на създадената материална база, Домът на изкуствата за дълго време се превръща в средоточие на почти всички културни изяви на пловдивската интелигенция в областта на музиката, театъра, литературата, изобразителното изкуство, просветата и науката¹².

От 1926 г. започва дейността на основания Дом на изкуствата в Стара Загора. Помещавал се е на ул. „Митрополит Методий“, в салона над известната в цяла Южна България печатница „Светлина“ (днес градинката пред хотел „Верея“)¹³. По негова инициатива се организират литературни утра, изнасят се сказки за популяризиране на талантиливи млади български поети¹⁴. През 1927 г. по покана на Дома на изкуствата, в Стара Загора устройва литературни четения модерният тогава литературен кръг „Стрелец“, в който членуват и известните старозагорски поети и писатели – Иван Мирчев и Иван Хаджигригорев¹⁵. Към старозагорския Дом на изкуствата през 1927 г. е основана и драматична трупа¹⁶.

През 1932 г. във Велико Търново също е учредено дружество „Дом за изкуство и просвета“. Инициативата принадлежи на художниците Недялко и Ангел Каранешев. Сдружението насочва дейността си към проучване, съхраняване и популяризиране на богатото средновековно историческо наследство на Велико Търново и старините на с. Арбанаси. Сред най-важните постижения на Дома, свързани с осигуряването на материална база са: превръщането на „Царската къща“ в с. Арбанаси в музей и създаването на Художествена галерия във Велико Търново. Домът има голям принос за развитието на изобразителното изкуство във Велико Търново, а също и за популяризирането му в чужбина. В тази връзка се установява сътрудничество с Художествената академия в София и с Варшавската художествена академия. За активните международни контакти на Дома може да се придобие представа от списъка на членския му състав. В него са привлечени много известни личности като: проф. Бартоломейчик от

Варшавската художествена академия, д-р Едуард Тейнил – професор от Прага, художникът Борис Георгиев, известният земеделски деятел, журналист и общественик Александър Пенчев, един от най-активните деятели за българо-италианско културно сближение Жорж Нурижан, диригентът и музикант Коста Патрунчев, чуждестранни кореспонденти, учени и др.¹⁷ През десетилетието на 30-те и първата половина на 40-те години на XX век, Великотърновското дружество „Дом за изкуство и просвета“ се превръща в една от най-дейтелните организации в областта на културата в града.

Голямо влияние за подема на културно-обществения живот във Варна и Бургас имат основаните в тези градове Домове на изкуствата. Благодарение на създадената от тях материална база става възможно откриването на много стойностни художествени изложби във Варна¹⁸ и Бургас и на първата областна художествена изложба в Бургас¹⁹. През средата на 30-те години по инициатива на д-р Ал. Джонов, д-р Ил. Велков и Н. Киров във Видин също е основан Дом на изкуствата. Най-дейтелен е Литературният отдел към Дома, който през 1940 г. започва да издава свой вестник – „Литературен кръг“. Към Видинския Дом на изкуствата се сформира също и любителски театър²⁰.

Едни от най-масовите и атрактивни изяви на Домовете на изкуствата са т.нар. Дни на изкуствата. Организирането им в столицата започва от 1920 г. и те се провеждат ежегодно на втория ден на Великден. Традиционни за тези дни са театралните представления, големите концерти на открито, вечерните балове във Военния клуб, изложбите. Луксозно отпечатани албуми с произведения на писатели и репродукции на художници се продават по улиците, в локалите и ресторантите лично от писатели, артисти и художници. В Дните на изкуствата около паметника на Цар Освободител изникват също така множество импровизирани скулптурни и художествени ателиета, където се правят бюстове и рисунки на посетителите. По повод Дните на изкуствата ежегодно се отпечатва и специален „Вестник на изкуствата“, в който с проза, поезия и художествени репродукции сътрудничат едни от най-изявените писатели, поети и художници²¹. Под покровителството на Домовете на изкуствата се организират художествени изложби, седмици посветени на българската книга²², но най-голямата заслуга на тези Домове е може би възможността, която съз-

дават за постоянни творчески контакти и обмен на информация между писатели, поети, артисти, художници, журналисти, музиканти и почитатели на изкуствата.

В годините на Втората световна война, успешно реализираната в продължение на повече от две десетилетия идея на Домовете на изкуствата е включена и в концепцията на държавната културна политика за „Обединена България“. През 1942 – 1943 г. в Скопие, Охрид и Ксанти са основани Домове на изкуствата и печата, с цел да съдействат за възраждането и популяризирането на българската култура в Македония и Беломорието. По инициатива на Дома на изкуствата и печата в Скопие се организират две Общи художествени изложби, в които се акцентира на изкуството на българските художници от новоприсъединените земи²³. През 1943 г., ръководството на Дома на изкуствата и печата в Ксанти замисля издаването на един Годишник с исторически, географски, етнографски, фолклорни и художествени материали от Беломорието²⁴.

Една от неоспоримите заслуги на Домовете на изкуствата е, че те допринасят изключително много за активизирането на културния живот в провинцията. Натрупаният организационен опит по отношение на културните инициативи и прояви се използва успешно и в годините на Втората световна война в новоприсъединените земи в Македония и Беломорието. След 9-и септември 1944 г. дейността на Домовете на изкуствата постепенно замира и в края на 1946 г. създадената от тях материална база се прехвърля на Камарата на народната култура²⁵.

БЕЛЕЖКИ

¹ През 1917 г. се основава Съюз на българските учени, писатели и художници. През 1919 г. са основани Българският професионален музикален съюз и Съюзът на артистите в България. Активна дейност започват да развиват и основаното през 1905 г. Дружество на столичните журналисти и учреденият през 1913 г. Съюз на българските писатели. Виж: Георгиев, В. Народният говор 1921 – 1923 г. С., 1989, с.138; Българската интелигенция и националната кауза в Първата световна война. Съюзът на българските учени, писатели и художници (1917 – 1918). С., 2000; Конева, Р. Голямата среща на българския народ. Културата и предизвикателствата на войните 1912 – 1918. С., 1995, с.134–138.

² **Стамов, В.** Културната политика на правителството на БЗНС (1919 – 1923). – В: Земеделското движение в България. История, развитие, личности. Пазарджик, 2004, с. 91- .

³ Училищен преглед, г. XX, 1921, № 6–7, с. 157–168; 171–189; 190–194; кн. 10, с. 297–299.

⁴ Училищен преглед, г. XXI, 1922, № 1–3, с. 1–8; № 4, с. 283.

⁵ Дом на изкуствата. С., 1920.

⁶ Устав на Дома на изкуствата в София, с. 1920.

⁷ Пак там.

⁸ **Маринска, Р.** 20-те години в българското изобразително изкуство. С., 1996, с. 86.

⁹ ДА – Пловдив, ф. 705, оп. 1, а.е. 46, л. 1 – Учредителен протокол на Дома на изкуствата и печата в Пловдив.

¹⁰ ДА – Пловдив, ф. 1139, оп. 2, а.е. 11; Юг, Пловдив, г. VI, бр. 1476, 30 октомври 1923 и бр.1478, 1 ноем. 1923; **Мосенгов, Ат.** Пловдивски културни летописи. Пловдив, 1995, с. 127.

¹¹ Юг (Пловдив), г. XI, бр.2881, 8.VIII. 1928; Юг (Пловдив), г. XII, бр.3231, 10.X.1929; Борба, Пловдив, г. IX, бр.232, 25.I.1929; Народна звезда (Пловдив), г. I, бр.34, 25.III.1929; Преписката между Пловдивската община и Владимир Сис е хроникарирана в: **Маринов, Ал.** Цит. съч, с. 53–56.

¹² **Маринов, Ал.** Дом на изкуствата и печата в Пловдив. Хроника-летопис (1923 – 1944). Пловдив, 2002

¹³ Дума, Стара Загора, бр. 5, 25.I.1927.

¹⁴ Зора (Стара Загора), бр. 773, 5.X.1926 – паметно утро за Димчо Дебелянов; Дума, Стара Загора, бр. 4, 17.I.1927 – две сказки на Н. Фурнаджиев върху новата българска поезия.

¹⁵ Дума (Стара Загора), бр. 4, 17.I.1927.

¹⁶ Дума (Стара Загора), бр. 21, 17.V.1927.

¹⁷ **Станчева, В.** Из Протоколната книга на дружеството „Дом за изкуство и просвета“ – Велико Търново (1932 – 1944). В: Известия на Историческия музей – Велико Търново, т. VIII, 1993, с. 159–168.

¹⁸ Дом на изкуствата. Варна, брой единствен, 1923

¹⁹ Гребец, Стара Загора, кн.1, 1934, с. 25–27 – Първа областна худ. изложба в Бургас; бр.7–8, с. 236.

²⁰ Пак там, кн.1, 1941, с. 30.

²¹ За Дните на изкуствата виж: Програма на Деня на изкуствата 20-22 май 1922 г. – Вестник на изкуствата. бр. 2, 21.V. 1922; Програма за Ден на изкуствата 1928 г. – Ден на изкуствата, с. 1928.

²² Дом на изкуствата. Варна, 1923; Дом на изкуствата и печата, Русе, 1942, 10 май; 20 май.

²³ ЦДА, ф. 177, оп. 2, а.е. 2055, л. 43; л. 38.

²⁴ ЦДА, ф. 567, оп. 1, а.е. 10.

²⁵ ЦДА, ф. 264, оп. 5, а.е. 2364, л. 4.

